

'Boundary-setting' en 'data-setting': effecten van televisie

Van een transmissiemodel naar een cognitieve-effectenmodel

Jan Van den Bulck

SAMENVATTING

Veel tv-effectentheorieën zijn gebaseerd op een 'transmissiemodel'-benadering. De 'actieve kijker'-theorie heeft onderzoekers ervan bewust gemaakt dat televisieprogramma's op verschillende manieren begrepen kunnen worden. Toch laten programma's doorgaans geen onbeperkt aantal interpretaties toe. Het uiteindelijk beperkte aantal 'readings' dat mogelijk is, moet daarom worden gezien als een systeem van grenzen ('boundaries') waarbinnen bepaalde interpretaties meer steun krijgen dan andere.

De activiteit van de kijker mediëert en verandert de 'mainstream pull' van televisie. Dit betekent dat televisiedrama (net als non-fictie) er wellicht niet in slaagt ons te zeggen *wat* we moeten denken, maar wel *waarover* we moeten denken. Dit proces werd *data setting* genoemd. Een empirische studie in Vlaanderen (909 respondenten) toonde aan dat televisie-effecten op percepties gemakkelijker kunnen worden aangetoond dan effecten op opinies (die meer cognitieve activiteit vereisen, en dus 'multiple readings' opleveren).

Sleutelwoorden: tv-effecten, transmissiemodellen, cultivatie, agenda-setting, cognitieve effecten

Vragen over de relatie tussen 'televisie' en 'realiteit' zijn al een hele tijd prominent in studies over media-effecten. Een ongewone studie is die van Wober en Gunter (1988), die respondenten ondervroegen over hun perceptie van de televisiewereld. Meestal hebben onderzoekers echter getracht vast te stellen in welke mate televisiebeelden gereflecteerd worden in de percepties die kijkers hebben over de 'echte' wereld. Een van de meest besproken benaderingen in dit domein is de cultivatietheorie. George Gerbner en zijn collega's trachtten zorgvuldig en op kwantitatieve manier om de televisiedemografie in kaart te brengen, en gingen vervolgens op zoek naar sporen van zulke 'televisie-antwoorden' in grote, meestal representatieve, steekproeven van kijkers (voor een recent overzicht, zie: Morgan & Signorielli, 1990).

Televisie-effectenstudies zijn niet eenvoudig en hebben aanleiding gegeven tot veel discussie. Een probleem is het feit dat de zoektocht naar de invloed van televisie vaak vooral gericht was op het begrip *effect*, wat door sommigen werd gedefinieerd als 'an explicit change of one sort or another' (Morgan & Signorielli, 1990:17). Een aantal auteurs heeft echter opgemerkt dat televisie vooral dominante normen, percepties en attitudes weerspiegelt die ook in de 'echte' wereld bestaan. In zulke gevallen is het 'effect' van televisie wellicht een versterking van wat reeds bestaat in de maatschappij. De sociale wetenschappen zijn echter gespecialiseerd in het vaststellen, meten en verklaren van *verandering* (cf. Bonfadelli, 1983:417). De *afwezigheid* van verandering empirisch aantonen, is veel moeilijker (cf. Hawkins & Pingree, 1982:224).

Ten tweede hebben onderzoekers het moeilijk gehad om vast te stellen wat nu precies het 'televisiebeeld' van de echte wereld is. Als televisie politiemethodes of medische procedures toont, is het nog mogelijk om dit te vergelijken met wat in het echt gebeurt. Als het echter gaat over attitudes of meer abstracte percepties over 'het goede in de samenleving', 'het karakter van de typische moordenaar' of de motieven die mannen drijven bij het versieren van vrouwen, is het veel moeilijker om te bepalen wat het 'correcte' equivalent in de 'echte' wereld is (cf. Hughes, 1980:299; Potter, 1991:568).

Een derde struikelblok voor het effectenonderzoek is het probleem van de selectiviteit van de kijker. Hoewel Newcomb (1978:267) - nochtans een van de meest bekende fundamentele critici van Gerbners benadering - Gerbner heeft geprezen voor zijn 'careful mapping of television's social world', hebben von Feilitzen et al. (1989:17) erop gewezen dat zulke kwantitatieve inhoudsanalyses het gedrag van het publiek negeren. De auteurs maken daarom een onderscheid tussen *uitgezonden* en *ontvangen* inhoud. Potter (1993:573) heeft bijvoorbeeld opgemerkt dat:

Although levels of violence on television in general are high enough to conclude that the television world is a very violent one, it is possible for a person to watch television (even a great deal of television) and see very little violence because there are such large differences in content across programmes.

Von Feilitzen et al. (1989:17) stellen daarom voor rekening te houden met kijkcijfers. Als de 'demografie van de televisiewereld' wordt uitgetekend, mag een gewelddadig programma dat slechts door weinig mensen werd bekeken, niet even zwaar wegen als een minder gewelddadig programma dat door een groot deel van het publiek werd bekeken.

Denis McQuail (1994) noemt zulke benaderingen *transmissiemodellen* waarin 'boodschappen' worden behandeld als een soort 'informatie-objecten' die door de media worden getransporteerd naar het hoofd van de ontvangers.

Zelfs subtiele, gesofistikeerde of methodologische verfijningen en het introduceren van begrippen als 'de afwezigheid van verandering' of 'meanstreaming' en 'resonance', doen het idee niet verdwijnen dat dezelfde boodschap in dezelfde omstandigheden dezelfde invloed zal hebben op gelijkaardige mensen. Van inhoudsanalyses wordt verwacht dat aan de hand daarvan een accuraat en kwantitatief beeld van het 'televisie-antwoord' kan worden opgesteld, dat dan in survey-onderzoek kan worden gebruikt. Men kan zich echter afvragen of het veel zin heeft om aantallen moorden, ongevallen of schietpartijen te tellen. Ten eerste zullen verschillende kijkers een verschillend aantal moorden etc. zien (omwille van kijkselecties). Ten tweede - en dat is nog belangrijker - merkt Bouwman (1982:17) op dat de meeste 'feiten' die men op televisie ziet, door de kijker automatisch zullen worden gereduceerd tot vrij vage categorieën. Het lijkt erg onwaarschijnlijk dat de kijker de zogeheten *risk ratios* zal reproduceren in proportionele termen. De 'les' die men leert van televisie, zal waarschijnlijk beperkt blijven tot de vrij vage indruk dat sommige groepen mensen 'meer' of 'minder' risico lopen dan andere.

Een belangrijke stap weg van dit soort redeneringen wordt geïllustreerd door een opmerking van Bouwman (1987), die beweert dat geweld op de Nederlandse televisie, die ruwweg ongeveer evenveel geweld toont als de Amerikaanse, van een andere orde is. Volgens de auteur zou geweld op de Europese televisie veel meer afgekeurd worden. Ook Potter (1993:589) merkt op dat het aantal moorden per minuut niet accuraat geïnterpreteerd kan worden, tenzij men de context waarin deze moorden getoond werden, in overweging neemt. Context kan echter niet zomaar in kwantitatieve termen worden gemeten. 'Content analysis, designed to measure manifest and quantifiable content (...) cannot satisfactorily reveal complex, connotative and ideological meanings' (Livingstone, 1990:25). Studies van, onder anderen, Morley (1980), Ang (1985) of Liebes en Katz (1990) hebben aan de hand van kwalitatieve methodologieën aangetoond dat eenzelfde televisieprogramma verschillende betekenissen kan hebben voor verschillende mensen.

Beck (1994:41) gelooft daarom dat inhoudsanalyse zinloos is geworden omdat er nu eenmaal niet zoiets is als 'inhoud' die losstaat van een waarnemer. Livingstone (1993:10) voegt daaraan toe dat ook effectenstudies daarom triviaal zijn.

■ DE PARADOX VAN DE COMMUNICATIE

Het idee dat het 'actieve kijker'-concept effectenstudies (die grotendeels gebaseerd zijn op kwantitatief onderzoek) onmogelijk heeft gemaakt, heeft tot scherpe polemieken geleid in de academische literatuur. Het perspectief is beschuldigd van 'zinloos populisme' (Seaman, 1992) en 'revisionisme' (Curran,

1990). Buckingham (1993:271) merkt op dat discussies op dit domein vaak gevoerd worden in termen van 'mutually exclusive oppositions' en dat veel 'binary distinctions' worden gemaakt.

Toch kunnen beide perspectieven geïntegreerd worden en gezien worden als twee zijden van dezelfde medaille. McLeod en Chaffee (1972:53vv) maken een gelijkaardig onderscheid bij het bespreken van theorieën over de *sociale constructie van de realiteit*. Het eerste perspectief benadrukt het *constructieve* aspect, namelijk het idee dat het gaat om subjectieve, persoonlijke en hoogst individuele processen die elk individu leiden bij de constructie van een persoonlijk beeld van de realiteit. Het tweede perspectief benadrukt echter het *sociale* en merkt op dat de zeer persoonlijke constructies van de sociale realiteit (vrijwel) altijd (minstens gedeeltelijk) gedeeld worden door andere mensen. Dit is een sociale en psychologische noodzaak. 'Individuals must, for the most part, share a common understanding of the social actions and outcomes that affect them, for without such consensus, social interaction would be chaotic, unpredictable, and beyond the control of the participants' (Ross, 1978:343). Vanuit het standpunt van de communicatie betekent dit dat 'to make a communication intelligible to another, the communicator must present images or information that are understandable to the other. This strategy requires working within the other's social world as he or she understands it' (Snow, 1983:223). Bhaskar (1989:154) noemt dit de *paradox van de communicatie*. Hij verwijst daarbij naar Habermas (1972:164), die schrijft: 'interpretation would be impossible if the life-expressions were totally alien. It would be unnecessary if there was nothing alien about them. It must therefore lie between the two extremes'.

Vanuit dit standpunt zijn de opvattingen van de 'actieve kijker'-school en van de meer traditionele 'transmissiemodellen' niet zo onverenigbaar als zou kunnen lijken. Eerst en vooral lijken het vertrekpunt van zowel de actieve kijkerbenadering als van Gerbners cultivatietheorie erg op elkaar. In beide gevallen geldt dat 'a television program is a three part development - the production process, the program, and the understanding of the program by the audience or consumer' (Hobson, 1982:136).

Wilson (1993:46) stelt dat er een cognitieve of semiotische afstand bestaat tussen 'tekst' en 'lezer'. Deze afstand moet op een of andere manier overbrugd worden opdat enige vorm van communicatie mogelijk zou zijn. Dit betekent dat de lezer de tekst op een of andere manier moet '*reproduceren*'. Anderzijds is deze 'lezing' zelden een volledige reproductie van de mening die de maker van de tekst trachtte uit te drukken. Dat is het '*productieve*' moment. Beck (1994:38) maakt daarom een onderscheid tussen *data* en *informatie*. Technische apparaten zijn dragers en transporteurs van data. Data kunnen inderdaad (zoals in transmissiemodellen) worden overgedragen, verzonden, ontvan-

gen en opgeslagen. Data worden echter *informatie* op het moment dat een 'cognitief systeem' (een persoon) erbij betrokken wordt. Informatie is het product van de relatie tussen de data en de waarnemer. De 'ontvanger' (lezer, televisiekijker) gaat er wel doorgaans van uit dat hij of zij de enige correcte interpretatie van het televisieprogramma maakt, en is zich waarschijnlijk niet bewust van het interpretatieve, constructieve moment. De kijker gebruikt met andere woorden zelf impliciet een transmissiemodel.

■ BOUNDARY-SETTING EN DATA-SETTING

Is effectenonderzoek inderdaad betekenisloos en triviaal geworden als gevolg van de introductie van het 'actieve kijker'-model, zoals Livingstone (1993:10) lijkt te suggereren?

De essentiële contributie van dit model aan elke discussie over televisie-effecten is de nadruk die het legt op het feit dat hetzelfde televisieprogramma een verschillende betekenis kan hebben voor verschillende kijkers. Een moord in een televisieserie kan een kijker vertellen dat de wereld een gevaarlijke en onvoorspelbare plaats is, terwijl een andere kijker kan geloven dat het verhaal de indruk bevestigt dat misdadigers altijd aan het kortste eind trekken. Omdat elke kijker cognitieve verwerkingsactiviteit vertoont, is het 'naïeve' transmissiemodel een onbruikbaar werkinstrument geworden. Krippendorf (1993:38) benadrukt dat het niet langer aanvaardbaar is dat effectenonderzoekers er van uitgaan dat de betekenis van een programma eenvoudigweg op kwantitatieve wijze gemeten kan worden door een onderzoeker, en dat vervolgens de antwoorden van de respondenten op vragen in survey-vragenlijsten zouden moeten aantonen dat ze in de 'televisieversie' van de wereld geloven. De betekenis van een televisieprogramma staat niet vast op voorhand en wordt niet bepaald door de analyses die academici ervan maken. Studies die het over 'resistive reading' hebben, benadrukken dat zelfs de maker van een programma de betekenis ervan niet kan vastleggen. Zelfs als, bijvoorbeeld, een quiz kapitalistische, hegemonische waarden lijkt te propageren, blijft het mogelijk dat sommige kijkers er volledig verschillende, zelfs tegenstrijdige ('resistive') betekenissen uithalen (cf. Van den Bulck, 1992).

Toch hebben heel wat auteurs erop gewezen dat kijkers niet eender welke betekenis aan een tekst kunnen toeschrijven. Het zou te ver leiden te stellen dat er evenveel interpretaties zijn als kijkers (Livingstone, 1990:23; Dayan & Katz, 1992:228; Buckingham, 1993:270; Morley, 1993:13).

Texts are not infinitely open and may allow a limited number of possible readings. Perhaps the *New York Times* can be read as pornography, but that is unlikely to be its statistically dominant use. (Blumler et al., 1985:260)

Teksten hebben (vooral in de 'mainstream' van televisie) meestal 'preferred readings' (cf. Livingstone, 1990), namelijk de betekenissen die sterk door de tekst zelf worden gesuggereerd. Noord-Amerikaans actie-drama kan sommige kijkers angstig maken, terwijl anderen de suggestie kunnen krijgen dat de 'goeden' het meestal van de 'slechten' winnen, maar niet veel kijkers zullen de indruk opdoen dat de wereld alsmaar veiliger wordt en dat de hoeveelheid misdaad daalt.

Televisie biedt dus een veelheid aan boodschappen aan die slechts een beperkt (maar mogelijk vrij groot) aantal interpretaties toelaten. Dit definieert televisie als 'the embodiment of a system of *causal restraints*, of a network of boundaries restricting the range of available information, views and images, and *not* as an evil demon manipulating the viewers as if they were programmable robots or marionettes' (Seaman, 1992:307). Dit is wat Gerbner al lang de 'mainstream pull' van televisie noemt (voor een recente discussie, zie: Gerbner et al., 1994). Het is wellicht beter te spreken van een 'boundary-setting effect'. Televisie biedt data aan die op verschillende manieren geïnterpreteerd kunnen worden. Binnen de grenzen of 'boundaries' (die vrij ruim kunnen zijn) is een groot aantal interpretaties mogelijk. Interpretaties die echter buiten de grenzen vallen (zoals 'de wereld wordt altijd veiliger' of 'misdad vormt geen bedreiging') worden niet bekrachtigd. De kijker wordt 'weggetrokken' van zulke conclusies. Dit concept vindt steun in de sociale cognitieleer waarin wordt gesteld dat het gemak waarmee mensen zich bepaalde alternatieven voor de geest kunnen halen (wat afhangt van het aantal voorbeelden dat ze hebben 'gezien') hun constructie van een beeld van de realiteit zal beïnvloeden (cf. Fiske & Taylor, 1991; Ross, 1978; Nisbett et al., 1982).

Deze benadering sluit individuele verschillen niet uit. De 'paradox van de communicatie' waarnaar hierboven werd verwezen, stelt echter wel dat de realiteitsdefinities van individuen altijd minstens gedeeltelijk overeen zullen komen met die van anderen. Actieve kijker-theorieën benadrukken de verschillen. Het blijft echter mogelijk om de overeenkomsten tussen de persoonlijke constructies van de realiteit te bestuderen en na te gaan in welke mate ze beïnvloed zijn door de data aangeleverd door één enkele bron (in dit geval televisie). Theorieën over televisie-effecten kunnen echter niet meer, zoals in naïeve versies van het transmissiemodel, stellen dat elke kijker op dezelfde manier beïnvloed wordt door wat hij of zij ziet op televisie. Anderzijds, 'ignoring audience interpretation as outside the scope of a given study is not the same thing as assuming homogeneity, passivity, and so on' (Pingree, 1992:109). Aandacht besteden aan een effectenbenadering is niet noodzakelijk hetzelfde als beweren dat alle kijkers op dezelfde manier beïnvloed zullen worden. Men gaat er alleen van uit dat het feit dat alle kijkers over dezelfde

informatiebron beschikken, ertoe leidt dat sommige gepersonaliseerde realiteitsconstructies eerder door het medium bevestigd zullen worden dan andere. Het 'boundary-setting'-concept laat duidelijk ruimte voor interpretatieve activiteit bij de kijker en vormt een mogelijke verklaring van de vaststelling van sommige auteurs dat televisie geen grote invloed lijkt te hebben op 'cultivatie van de tweede orde' (opinions, waarden en attitudes) (zie: Hawkins et al., 1987: 553; Hawkins & Pingree, 1990:49; Shrum, 1995:404). Anderzijds kan men stellen dat indicatoren van 'cultivatie van de eerste orde' (percepties van de wereld en van 'feiten') veel minder ruimte laten voor interpretatie. Indrukken als 'er is veel misdaad' of 'Amerikaanse agenten moeten zich identificeren door een badge te laten zien' of 'gearresterden hebben *the right to remain silent*' (die duidelijk aanwezig zijn in veel misdaaddrama) kunnen niet op veel verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Hoewel de conclusies die mensen eruit afleiden over meer algemene of abstracte eigenschappen van de realiteit, binnen relatief ruime 'grenzen' kunnen vallen, zijn de 'data' zelf veel minder ambigu. Deze vaststelling over televisie-effecten lijkt merkwaardig veel op de *agenda-setting hypothesis*, die echter verband houdt met de effecten van feitelijke informatie. Agenda-setting theorie stelt dat de media niet zozeer bepalen *wat* we denken als *waarover* we denken (cf. Cohen, 1963:177). Zo ook kan het concept *data-setting* worden gebruikt om te verwijzen naar de hypothese dat televisiedrama de kijker voorziet van een overvloed aan zeer realistisch voorgestelde 'feiten' over de wereld. Televisiedrama zou dan op twee niveaus effecten kunnen hebben. Op het niveau van de feitelijke informatie (de 'eerste orde') zou het de percepties van feiten in de echte wereld kunnen beïnvloeden (*data-setting*), terwijl op het ('tweede orde') niveau van de opinions, waarden en attitudes, de interpretaties die mensen maken, door televisie kunnen worden bekrachtigd zolang ze enigszins binnen de grenzen vallen die nog verenigbaar zijn met het televisiebeeld. Alles buiten de grenzen wordt niet bekrachtigd (*boundary-setting*). De twee niveaus kunnen ook worden gezien als twee uiteinden van een continuüm. Afhankelijk van de mate van 'kijkersactiviteit' of 'cognitieve verwerking' die van de waarnemer wordt verwacht, kan een televisieprogramma slechts een zeer gelimiteerd aantal conclusies toelaten (*data-setting*) of, aan het andere uiteinde, een breder aantal dat 'multiple readings' toelaat (*boundary-setting*).

■ ONDERZOEKSHYPOTHESEN

De *data-setting* hypothese houdt in dat mensen van het kijken naar televisiefictie feiten over de wereld leren. Naarmate de feiten die impliciet of expliciet de basis vormen van televisiedrama, slechts een éénduidige interpretatie toelaten, zal er een duidelijker rechtstreeks verband bestaan tussen televisiekijken

en realiteitsperceptie. In cultivatietheorie worden dit de 'effecten van de eerste orde' genoemd. Daarbij gaat het onder meer om schattingen van de 'televisiedemografie'. Tot de 'feiten over de wereld' van de televisiedemografie horen de opvattingen dat er veel geweld is en dat vele mensen een plotse, brutale dood sterven. Ook nemen sommige beroepsgroepen (zoals artsen, advocaten en politiemensen) een zeer groot deel van alle personages voor hun rekening, zodat kan worden verondersteld dat zware kijkers hun relatieve aandeel in de totale beroepsbevolkingen duidelijker zouden moeten overschatten dan lichtere kijkers. De *data-setting hypothese* luidt daarom:

H1: Er bestaat een lineair, additief verband tussen veel televisiekijken en percepties in verband met feiten in verband met misdaad, dood en de proportionele verdeling van de beroepsbevolking.

Naarmate van de kijker meer cognitieve activiteit wordt verwacht bij het interpreteren van de aangereikte verbeeldingen van de werkelijkheid, neemt het aantal mogelijke interpretaties toe. De 'boundary-setting hypothese' houdt in dat verschillende kijkers in verschillende omstandigheden een andere boodschap menen te ontvangen. Dit geldt met name voor wat in cultivatiestudies 'effecten van de tweede orde' worden genoemd: opinies en attitudes. Gewelddadig televisiedrama bewijst niet voor iedereen dat de politie sneller zou moeten schieten of dat misdadigers in onze maatschappij te veel rechten hebben. Wel is het zo dat wat buiten de grenzen valt, geen steun vindt in het beeld dat televisie afschildert. Televisiedrama suggereert bijvoorbeeld zelden dat de hoeveelheid misdaad altijd daalt.

Vertaald naar een onderzoeksvraag luidt de *boundary-setting hypothese* dan ook:

H2: Vragen die peilen naar opinies en attitudes laten zoveel verschillende antwoordmogelijkheden toe, die niet tegengesproken worden door de televisierealiteit, dat geen lineaire, additieve verbanden tussen televisiekijken en antwoorden op opinie- of attitudevragen worden verwacht.

Het is een bekend fenomeen dat de meeste effectenstudies hooguit kleine effecten kunnen aantonen. De gevonden correlaties liggen meestal tussen de 0,10 en 0,20 (Cook et al., 1983; Potter, 1991). Als meerdere controlevariabelen worden geïntroduceerd, verdwijnen deze correlaties vaak (cf. Bonfadelli, 1983; Doob & MacDonald, 1979; Potter, 1988; Rubin et al., 1988; Tamborini et al., 1984; Weaver & Wakshlag, 1986).

Mulac and Kunkel (1989) stellen dat betere meetmethoden duidelijkere resultaten zouden moeten opleveren. Correlaties die in feite op een schijnverband wijzen of het gevolg zijn van meetfouten, zouden moeten verdwijnen, terwijl

resultaten die op een echte relatie wijzen, groter en geldiger zouden moeten worden. Deze hypothese kan worden uitgetest door gebruik te maken van een *structural equation model*-benadering, waarbij de invloed van bepaalde meetfouten in kaart kan worden gebracht.

Een tweede reden om *structural equation models* te gebruiken is Bouwmans opmerking dat vage percepties zelden tot expliciete ratio's leiden. Deze opmerking vindt steun in bepaalde vaststellingen uit de sociale cognitieleer. Fiske en Taylor (1991:143) merken bijvoorbeeld op dat mensen zich aan de hand van hun directe ervaring met individuen een beeld vormen van ruimere of abstractere groepen. Anders gezegd: als mensen in contact komen met een vrouwelijke advocate, doen ze daarmee geen beeld op van 'de vrouw', dat is te algemeen, maar ook niet van 'de vrouwelijke advocate', dat is te specifiek. Ze doen veeleer indrukken op over bijvoorbeeld de categorie 'carrièrevrouwen' of 'carrière mensen'. Bij *structural equation models* wordt in eerste instantie met *latente variabelen* gewerkt. Dat zijn variabelen die niet rechtstreeks gemeten worden in de vragenlijst, maar waarvan wordt aangenomen dat ze de onderliggende cognitieve categorie zijn die de antwoorden op meer concrete vragen bepaalt. Zo wordt de mening 'ik wil niet dat mijn dochter met een Turk trouwt' niet gezien als de uiting van de 'dochter met Turken laten trouwen'-attitude, maar als de uiting van meer algemeen 'racisme', dat ook het antwoord op de vraag 'zou u het op prijs stellen als er een Marokkaan naast u komt wonen' zal bepalen.

Toegesplitst op televisie-effecten houdt dit in dat vragen over het aantal moorden, auto-ongelukken of hartinfarcten (belangrijke doodsoorzaken op televisie) een meer abstracte perceptie van het begrip 'het aandeel van plotselinge, gewelddadige dood in de totale sterfte' zal uitdrukken. De vragen over beroeps-categorieën zullen, in navolging van de opmerking van Fiske en Taylor, wellicht eerder tot percepties op een hoger (en latent te meten) niveau leiden.

De derde hypothese luidt daarom:

H3: Een structural equation models-benadering, waarbij wordt gebruik gemaakt van latente variabelen en de meetkwaliteit van de data in rekening wordt gebracht, zal tot meer eenduidige resultaten leiden in verband met hypothese 1 en 2.

■ METHODE

Respondenten

77 studenten uit de tweede kandidatuur communicatiewetenschap van de K.U. Leuven werden zorgvuldig getraind als wetenschappelijke interviewers vol-

gens uitvoerig geteste technieken (zie: Carton & Loosveldt, 1991). Over de effecten van zulk een training op de kwaliteit van de antwoorden werd gerapporteerd door Billiet en Loosveldt (1988). Elke student diende een gemeente te kiezen dichtbij (maar niet waar) hij of zij woonde. In deze gemeente werden 12 adressen volgens een toevalsmethode geselecteerd uit de telefoongids. Om scheeftrekking die het gevolg zou zijn van het niet selecteren van mensen zonder telefoon of van mensen die niet geregistreerd zijn in de telefoongids, te vermijden, werden de interviewers verplicht aan te bellen aan het huis links van het geselecteerde adres. In dit huis dienden ze het lid van het huishouden te interviewen dat als eerste zou verjaren en ouder was dan 18 (een techniek uitgetest door Oldendick & Link, 1994). Het was hen niet toegestaan een ander lid van het huishouden te interviewen als de op die manier geselecteerde persoon niet thuis was of niet wou meewerken. Alle interviews werden 'face-to-face' afgenomen. Deze methode resulteerde in een toevalssteekproef die de demografische samenstelling van de Vlaamse bevolking redelijk representeerde. Eén provincie was ondervertegenwoordigd en mensen met een universitair diploma waren oververtegenwoordigd. Na zorgvuldig nazicht van de data en correctie voor codeerfouten en andere abnormaliteiten bleven 909 vragenlijsten over voor analyse.

Variabelen

Blootstelling aan televisie. Een aantal vragen werd gesteld om een zo nauwkeurig mogelijke schatting van het wekelijkse kijkvolume te bekomen. Deze vragen waren gebaseerd op de oorspronkelijke vragenlijst gebruikt in het Zweedse 'media-panel programme' (voor een samenvatting, zie: Rosengren & Windahl, 1989). De Zweedse onderzoekers maakten een onderscheid tussen wekdagen, zaterdag en zondagen. In deze studie werden echter ook vrijdagen als een aparte categorie beschouwd. Voor elk type van dag werden twee vragen gesteld: 1) het aantal kijkuren op een kijkdag en 2) het aantal kijkdagen (aantal wekdagen per week of aantal vrijdagen, zaterdag of zondagen per maand). Deze variabelen werden gecombineerd en gehercodeerd zodat een index ontstond die een schatting gaf van het aantal minuten dat de respondent per week televisiekeek.

Achtergrondvariabelen: geslacht, leeftijd en opleidingsniveau.

Effecten van de 'eerste orde'. De respondenten dienden de proportie van het aantal sterfgevallen te schatten dat het gevolg was van moord, auto-ongelukken en hartinfarcten. Van Buerkel-Rothfuss en Mayer (1981) en Perse (1986) werden vragen gebruikt over de proportie in de (mannelijke) werkende bevolking die bestaat uit artsen, advocaten en metselaars, en welke proportie uit de

vrouwelijke werkende bevolking bestaat uit artsen, advocaten en verpleegsters. Respondenten moesten ook schatten welk percentage van de huwelijken tot een echtscheiding leidt.

Effecten van de 'tweede orde'. De respondenten moesten een aantal items beoordelen op een vijfpuntenschaal gaande van totaal niet akkoord tot totaal akkoord. De gebruikte items kwamen uit de 'vertrouwen in andere mensen'-schaal van Hawkins en Pingree (1981), de 'rechtvaardige wereld'-schaal, los gebaseerd op Rubin en Peplau (1975), een 'politie'-schaal die voor deze studie werd ontworpen, en een 'sekse-rollen'-schaal waarin opinies over huwelijk, verschillen tussen mannen en vrouwen en het opvoeden van kinderen werden gevraagd.

De exacte formulering van de vragen werd gerapporteerd in Van den Bulck (1996).

■ RESULTATEN

Data

De items van de 'vertrouwen in andere mensen'-schaal laadden allemaal op dezelfde factor. De verklaarde variantie was 74 procent, Cronbachs alpha was 71. Voor de klassieke regressies (zie tabel 1) werden deze items gesommeerd tot een 'vertrouwen'-schaal, waarbij hogere waarden meer vertrouwen in andere mensen uitdrukte. Vijf items uit de 'politie'-schaal en de 'rechtvaardige wereld'-schaal laadden op dezelfde factor (verklaarde variantie: 84 procent, Cronbachs alpha: 82). De items werden gesommeerd tot een 'recht en orde'-schaal of 'hard optreden tegen misdaad'-schaal, die opinies weergaf zoals 'rechters zouden misdadigers strenger moeten straffen' of 'als de politie sneller zou schieten, zouden er minder onschuldige slachtoffers vallen'. Tenslotte werd een 'sekse-rollen'-index gemaakt met vijf items uit de 'sekse-rollen'-schaal. Deze items laadden eveneens op dezelfde factor (verklaarde variantie: 76 procent; Cronbachs alpha: 73) en drukten stereotype, traditionele opinies uit over geslacht, kinderopvoeding, huwelijk en carrièrevrouwen.

Regressie

Traditionele multi-pele regressieanalyses suggereren dat er een televisie-effect bestaat in de meeste gevallen. Dit effect is terug te vinden in tabel 1 onder kolom met de gestandaardiseerde beta's. Deze beta's drukken de omvang uit van de invloed van het aantal uren televisiekijken op de afhankelijke varia-

belen. Zelfs als de invloed van geslacht, leeftijd en opleiding mee in rekening wordt gebracht, blijven de beta's voor televisiekijken significant. Deze beta's zijn het grootst voor de pure demografische variabelen (schattingen van de proporties professionele mannen en vrouwen en schattingen van het aantal echtscheidingen). Opinions over sekse-rollen bleken niet samen te hangen met televisiekijken.

Tabel 1: Multipiele regressie

	std. beta	R ²
moord	.11*	.11***
ongeval	.10*	.16***
hartaanval	.08*	.03***
vr. arts	.12*	.08***
verpleegster	.16***	.09***
m. arts	.21***	.13***
m. advocaat	.24***	.12***
echtscheiding	.17***	.11***
vertrouwen	-.12***	.07***
recht en orde	.13***	.17***
sekse-rollen	.05	.28***

* alpha<0.05 ** alpha<.001 *** alpha<0.0001

alle modellen controleren voor geslacht, opleiding en leeftijd

Hoewel traditionele sociologische controle-variabelen zoals leeftijd, geslacht en opleidingsniveau deel uitmaken van de modellen, blijft de verklaarde variantie (R²) vrij klein. De hoogste verklaarde variantie werd bekomen voor de sekse-rollen index, waar echter, zoals vermeld, geen significante televisie-invloed werd vastgesteld.

Structural equation model

Tabel 2: Structural equation model

	std. beta	R ²	RMSEA(p)	AGFI
plotsse dood	.20*	.15	.07(.0064)	.94
demografie	.30*	.14	.057(.15)	.95
echtscheiding	.21*	.11	.077(.01)	.94
vertrouwen	-.02	.02	.051(.44)	.95
recht en orde	.02	.23	.08(.0001)	.91
sekse-rollen	.05	.38	.068(.0001)	.93

Beta's gemarkeerd met een '*' hadden t-waarden significant op het niveau $\alpha < 0.05$.

In transversale studies kan niet worden aangetoond dat causale verbanden daadwerkelijk bestaan. 'All one can do is examine the *theoretical validity* of the postulated relationships in a given context' (Jöreskog & Sörbom, 1993: 112). Zogeheten 'structural equation models' zijn uitermate geschikt voor dit soort analyse omdat ze toelaten om rekening te houden met een aantal meetproblemen. Deze statistische techniek bestudeert de relatie tussen *latente* (indirect gemeten) variabelen, waarbij de potentiële onnauwkeurigheid van de relaties tussen de items waarmee deze latente variabele indirect is gemeten, in de berekeningen wordt betrokken. Gebruik makend van een programma zoals LISREL kunnen de relaties tussen de verschillende (latente en manifeste) variabelen én de kwaliteit van data worden geschat. De 'fit' van het model drukt bovendien uit in welke mate de theoretische verhoudingen tussen de variabelen (de geteste relaties) door de data worden ondersteund.

Hoewel dezelfde variabelen werden gebruikt als in de regressieanalyses, zijn er een aantal belangrijke verschillen, die inherent zijn aan de gebruikte techniek. In 'structural equation models' wordt een onderscheid gemaakt tussen het structurele deel van het model (waarin de relaties tussen de latente variabelen worden geschat) en het meetgedeelte (waarin de invloed van toevalsfouten in kaart wordt gebracht). In de structural equation models werd met *latente* variabelen gewerkt. De drie uitspraken over doodsoorzaken werden beschouwd als drie indicatoren van dezelfde factor. Deze variabelen leken het idee van 'plotselinge dood' met elkaar gemeen te hebben. Zo ook werden de vier items die vroegen naar schattingen in verband met beroeps categorieën, als één factor beschouwd, die 'demografie' werd genoemd in deze studie. De

schatting van het aantal echtscheidingen leek niet samen te hangen met een andere factor en werd dan ook als een aparte latente variabele met slechts één manifeste indicator beschouwd (zie tabel 3).

Tabel 3: Lambda's van het meetgedeelte van de structural equation models

latente variabele	manifeste indicatoren	plotse dood	demografie	echtscheiding	vertrouwen	recht en orde	seksrollen
televisie	week	.80	.80	.79	.80	.80	.80
	vrijdag	.83	.83	.83	.83	.83	.83
	zaterdag	.81	.81	.81	.81	.81	.81
	zondag	.75	.75	.75	.75	.75	.75
plotse dood	moord	.68					
	ongeval	.96					
	infarct	.59					
demografie	vr. dokter		.83				
	verpleegster		.78				
	m. dokter		.96				
	m. advoc.		.92				
echtscheiding vertrouwen				1.0			
	1				.23		
	2				-.75		
	3				.35		
	4				-.65		
	5				-.78		
recht en orde	1					.65	
	2					.77	
	3					.71	
	4					.75	
	5					.49	
seksrollen	1						.55
	2						.33
	3						.71
	4						-.58
	5						-.20

De kolomnamen duiden aan om welk model het gaat.

Na 'listwise deletion' van de ontbrekende waarden bleven 725 respondenten over voor de analyse. Omwille van dit hoge cijfer kon de Chi-kwadraat niet worden beschouwd als een betrouwbare indicator van de 'fit' van de modellen (cf. Hayduk, 1987). In plaats daarvan werd de *root mean square error of approximation* gebruikt (cf. Boomsma, 1996:21). Deze indicator houdt rekening met de grootte van de steekproef. Waarden van 0,05 of minder worden beschouwd als een goede fit, waarden tot 0,08 worden nog beschouwd als een aanvaardbare fit. Ten tweede werd de *adjusted goodness of fit* aangegeven.

Een fit groter dan 0,90 betekent een goede fit, zelfs in steekproeven van deze grootte (hoewel de AGFI ook is bekritiseerd, zie: Hu en Bentler, 1995:92).

Tabel 2 geeft de resultaten van de structural equation model-benadering met behulp van LISREL. Televisiekijken was ook gemeten als een latente variabele met het aantal kijkuren per kijkdag, gewogen voor de kijkfrequentie, als indicator. Voor alle modellen gold dat de fit van de modellen sterk werd beïnvloed door de ongelijke varianties tussen beide geslachten. Als de steekproef werd gesplitst in mannen en vrouwen, verbeterde de fit van de modellen aanzienlijk, vooral voor mannen.

Mulac en Kunkel (1989) voerden als hypothese aan dat échte relaties sterker zouden moeten worden als er beter gemeten wordt, terwijl schijnverbanden zouden moeten verdwijnen. Het ziet er inderdaad naar uit dat de relaties die in tabel 1 gevonden werden, veel eenduidiger worden in tabel 2. De gestandaardiseerde beta's blijken nu ofwel groter te zijn dan 0,20 ofwel niet significant verschillend van nul. Dit betekent dat er ofwel sprake was van een duidelijk verband tussen de afhankelijke variabele en het televisiekijken, ofwel dat dat verband duidelijk afwezig was.

Het feit dat de variabelen op die manier in twee groepen uiteenvallen, lijkt ook zinvol. Bij de variabelen die te maken hadden met *percepties*, produceerden modellen die een relatie met televisiekijken veronderstelden, een goede fit en een substantiële beta. Modellen die verwezen naar opinies en houdingen, daarentegen, leverden alleen beta's op die niet significant verschillen van nul.

■ DISCUSSIE

De eerste hypothese lijkt te worden bevestigd, ongeacht de gebruikte statistische techniek. Zowel in de regressie- als in de *structural equation models*-benadering lijkt er een positief verband te bestaan tussen televisiekijken en bepaalde percepties van de realiteit. Wat echter opinies en attitudes betreft, zijn de resultaten op het eerste gezicht niet eenduidig. Als een regressie-analyse wordt gedaan, wordt in sommige gevallen een verband tussen televisie en opinies gevonden, in andere gevallen niet. Als gelijkaardige analyses echter met *structural equation models* worden uitgevoerd, wordt de tweede hypothese wel ondersteund en blijkt er geen lineair, additief verband te zijn tussen televisiekijken en dit soort opvattingen en attitudes. Dit resultaat lijkt daarom een bevestiging van de derde hypothese. De methodologische verbetering die werd verwacht van de introductie van deze techniek, maakte de resultaten inderdaad eenduidiger en explicieter en dat in de richting die werd verwacht. De gebruikte variabelen vielen uiteen in twee duidelijke categorieën die inhoudelijk zinvol waren.

De resultaten suggereren dat de traditionele tegenstelling tussen 'empirische scholen', gebaseerd op transmissiemodellen, en 'kwalitatieve scholen', gebaseerd op het concept van de 'actieve kijker', niet altijd vruchtbaar is. Beide perspectieven zijn nodig om de invloed van televisie te begrijpen.

Op het 'eerste orde'-niveau van de pure percepties lijkt inderdaad een *data-setting* effect te bestaan. Naarmate men zich echter beweegt van de zuivere percepties weg, in de richting van opinies, waarden en attitudes, neemt het aandeel en het belang van cognitieve verwerking ('activiteit') aan de kant van de kijker toe, en wordt het effect van televisie minder vanzelfsprekend (en verdwijnt in de empirische modellen). Kijkers verwerken de data van televisie, die bepaalde opinies en attitudes bevoordeligt, actief. Bij sommige kijkers kan actie-drama daarom tot verhoogde angst leiden, bij anderen tot verontwaardiging of agressie, en nog een andere kijker heeft misschien alleen maar plezier gehad bij de kijkervaring, zonder ook maar iets over de realiteit te hebben geleerd. Als er weinig cognitieve verwerking plaatsvindt, kan televisie een *data-setting* effect hebben. Als er meer verwerking plaatsvindt, verbreedt *data-setting* tot *boundary-setting*. In die gevallen reikt televisie niet langer data over de wereld aan ('er is veel misdaad', 'de dood komt meestal plots en op een gewelddadige manier', 'er zijn veel advocaten'), maar zorgt voor data om over de wereld te *denken*. Op die manier worden grenzen getrokken waarbinnen sommige conclusies ('ik heb redenen om mij bang te voelen', 'de politie zou sneller moeten schieten') meer steun vinden dan andere ('de wereld wordt altijd maar veiliger', 'misdad is geen bedreiging'). Dit werd het *boundary-setting* effect genoemd.

Deze studie leidt tot twee belangrijke conclusies aangaande onderzoek naar televisie-effecten. Ten eerste is het *boundary-setting effect* een in hoge mate ongrijpbaar concept. Het leidt tot ernstige empirische vragen. Het *data-setting effect* kan empirisch geoperationaliseerd worden, maar het idee van brede grenzen waarbinnen verschillende sociale realiteitseffecten even goed mogelijk zijn, leidt tot ernstige meetproblemen. Hoe kan het bestaan van dit effect dan worden aangetoond? Een mogelijke oplossing is het ontwerpen van onderzoekopzetten die nagaan in welke mate televisiekijken het geven van antwoorden die 'buiten de grenzen' van de televisiewereld vallen, minder waarschijnlijk maakt. Tot op zekere hoogte betekent dit echter dat de voornaamste empirische hypothese voor data-analyse inhoudt dat een heteroscedastische vertekening van de relatie tussen televisiekijken en 'effect' wordt verwacht. Normaal wordt heteroscedastisiteit echter niet als een 'effect', maar als een 'tekort' van de data beschouwd. De mogelijkheid dat dit eveneens het geval is bij Gerbners 'mainstreaming'-idee, is interessant en verdient verdere aandacht.

Ten tweede benadrukken de vastgestelde verschillen tussen de resultaten van de klassieke regressieanalyses en de *structural equation models* het belang van meetproblemen bij het bekomen van geldige resultaten. Dit geldt bij uitstek in een domein dat vaak af te rekenen heeft met zwakke relaties tussen variabelen. Het duidelijke onderscheid tussen variabelen van de eerste en de tweede orde, dat verscheen in de *structural equation models*, dat bovendien theoretisch zinvol leek, maar dat helemaal niet verscheen in de regressieanalyses, verdient aandacht. Men kan zich dan ook de vraag stellen welke andere verschillen, effecten of patronen er in media-effectenstudies voorlopig onzichtbaar blijven door meetproblemen of door neveneffecten van de gebruikte statistische technieken.

LITERATUURLIJST

- Ang, I. (1985) *Watching Dallas: Soap Opera and the Melodramatic Imagination*. London: Methuen.
- Beck, K. (1994) *Medien und die Soziale Konstruktion von Zeit, über die Vermittlung von Gesellschaftlicher Zeitordnung und Sozialem Zeitbewusstsein*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bhaskar, R. (1989) *The Possibility of Naturalism: A philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Billiet, J. & Loosveldt, G. (1988) 'Improvement of the Quality of Responses to Factual Survey Questions by Interviewer Training', *Public Opinion Quarterly*, 52: 190-211.
- Blumler, J.G., Gurevitch, M. & Katz, E. (1985) 'Reaching Out: A Future for Grati-fications Research', pp. 255-273 in K.E. Rosengren, L.A. Wenner & P. Palmgreen (eds.) *Media Gratifications Research: Current Perspectives*. Beverly Hills: Sage.
- Bonfadelli, H. (1983) 'Der Einfluss des Fernsehens auf die Konstruktion der sozialen Realität: Befunde aus der Schweiz zur Kultivierungshypothese', *Rundfunk Und Fernsehen*, 31(3-4): 415-430.
- Boomsma, A. (1996) 'De Adequatheid van Covariantiestructuurmodellen: Een Overzicht van Maten en Indexen', *Kwantitatieve Methoden*, 17(52): 7-52.
- Bouwman, H. (1982) 'Television Audiences Watch by the Hour: Een Overzicht van Gerbners Opvattingen over Cultural Indicators', *Massacommunicatie*, 10(1): 7-24.
- Bouwman, H. (1987) *Televisie als Cultuurschepper*. Amsterdam: V.U. Uitgeverij.
- Buckingham, D. (1993) *Children Talking Television: The Making of Television Literacy*. London: Falmer Press.
- Buerkel-Rothfuss, N.L. & Mayes, S. (1981) 'Soap Opera Viewing: The Cultivation Effect', *Journal of Communication*, 31: 108-115.
- Carton, A. & Loosveldt, G. (1991) *Over Interviewen Gesproken: Handleiding bij de Training van Interviewers*. Leuven: Departement Sociologie K.U. Leuven.

- Cohen, B. (1963) *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Cook, T.D., Kendzierski, D.A. & Thomas, S.V. (1983) 'The Implicit Assumptions of Television Research: An Analysis of the 1982 NIMH Report on Television and Behaviors', *Public Opinion Quarterly*, 47: 161-261.
- Curran, J. (1990) 'The New Revisionism in Mass Communication Research', *European Journal of Communication*, 5: 135-164.
- Dayan, D. & Katz, E. (1992) *Media Events, the Live Broadcasting of History*. Cambridge: Harvard University Press.
- Doob, A.N. & Macdonalds, G.E. (1979) 'Television Viewing and Fear of Victimization: Is the Relationship Causal?', *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(2): 170-179.
- Fiske, S.T. & Taylor, S.E. (1991) *Social Cognition*. New York: McGraw-Hill.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. & Signorielli, N. (1994) 'Growing up with Television, the Cultivation Perspective', pp. 17-41 in J. Bryant & D. Zillmann (eds.) *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Habermas, J. (1972) *Knowledge and Human Interest*. London: Heinemann.
- Hawkins, R.P. & Pingree, S. (1981) 'Using Television to Construct Social Reality', *Journal of Broadcasting*, 25: 347-364.
- Hawkins, R.P. & Pingree, S. (1982) 'Television Influence on Social Reality', in D. Pearl, L. Bouthilet & J. Lazar (eds.) *Television and Behavior: Ten Years of Scientific Progress and Implications for the Eighties, volume 2, Technical Reviews*. Rockville: National Institute of Mental Health.
- Hawkins, R.P. & Pingree, S. (1990) 'Divergent Psychological Processes in Constructing Social Reality from Mass Media Content', pp. 35-50 in N. Signorielli & M. Morgan (eds.) *Cultivation Analysis: New Directions in Media Effects Research*. Newbury Park: Sage.
- Hawkins, R.P., Pingree, S. & Adler, I. (1987) 'Searching for Cognitive Processes in the Cultivation Effect: Adult and Adolescent Samples in the United States and Australia', *Human Communication Research*, 13(4): 553-577.
- Hayduk, L.A. (1988) *Structural Equation Modeling with LISREL: Essentials and Advances*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Hobson, D. (1982) *Crossroads: The Drama of a Soap Opera*. London: Methuen.
- Hu, L. & Bentler, P.M. (1995) 'Evaluating Model Fit', in R.H. Hoyle (ed.) *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, and Applications*. Thousand Oaks: Sage.
- Hughes, M. (1980) 'The Fruits of Cultivation Analysis: A Re-examination of the Effects of Television on Fear of Victimization, Alienation and Approval of Violence', *Public Opinion Quarterly*, 44(3): 287-302.
- Jöreskog, K.G. & Sörbom, D. (1993) *LISREL8: Structural Equation Modeling with the SIMPLIS Command Language*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Krippendorf, K. (1993) 'The Past of Communication's Hoped-for Future', *Journal of Communication*, 43(3): 34-44.
- Liebes, T. & Katz, E. (1990) *The Export of Meaning: Cross Cultural Readings of Dallas*. Oxford: Oxford University Press.

- Livingstone, S. (1990) *Making Sense of Television: The Psychology of Audience Interpretation*. Oxford: Pergamon Press.
- Livingstone, S. (1993) 'The Rise and Fall of Audience Research: An Old Story with a New Ending', *Journal of Communication*, 43(4): 5-12.
- McLeod, J.M. & Chaffee, S.R. (1972) 'The Construction of Social Reality', pp. 50-99 in J.T. Tedeschi (ed.) *The Social Influence Processes*. Chicago: Aldine.
- McQuail, D. (1994) *Mass Communication Theory: An Introduction*. London: Sage.
- Morgan, M. & Signorielli, N. (1990) 'Cultivation Analysis: Conceptualization and Methodology', pp. 13-34 in N. Signorielli & M. Morgan (eds.) *Cultivation Analysis: New Directions in Media Effects Research*. Newbury Park: Sage.
- Morley, D. (1980) *The 'Nationwide' Audience: Structure and Decoding*. London: BFI.
- Morley, D. (1993) 'Active Audience Theory: Pendulums and Pitfalls', *Journal of Communication*, 43(4): 13-19.
- Mulac, A. & Kunkel, D. (1989) 'Methodological Issues in the Study of Message Effects', pp. 52-74 in J.J. Bradac (ed.) *Message Effects in Communication Science*. Newbury Park: Sage.
- Newcomb, H. (1978) 'Assessing the Violence Profile Studies of Gerbner and Gross: A Humanistic Critique and Suggestions', *Communication Research*, 5(3): 264-282.
- Nisbett, R.E., Borgida, E., Crandall, R. & Reed, H. (1982) 'Popular Induction: Information is not Necessarily Informative', pp. 101-116 in D. Kahneman, P. Slovic & A. Tversky (eds.) *Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oldendick, R.W. & Link, M.W. (1994) 'The Answering Machine Generation: Who Are They and What Problem Do They Pose for Survey Research?', *Public Opinion Quarterly*, 58: 264-273.
- Perse, E.M. (1986) 'Soap Opera Viewing Patterns of College Students and Cultivation', *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 30(2): 175-193.
- Pingree, S. (1992) 'At the Intersection of Messages and Receivers: Enriching Communication Theory', *Communication Yearbook*, 15: 107-114.
- Potter, W.J. (1988) 'Perceived Reality in Television Effects Research', *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 32(1): 23-41.
- Potter, W. J. (1991) *Communication Research*, 17(4): 562-583.
- Potter, W.J. (1993) 'Cultivation Theory and Research: A Conceptual Critique', *Human Communication Research*, 19(4): 564-601.
- Rosengren, K.E. & Windahl, S. (1989) *Media Matter: Tv Use in Childhood and Adolescence*. Norwood: Ablex.
- Ross, L. (1978) 'The Intuitive Psychologist and his Shortcomings: Distortions in the Attribution Process', pp. 337-384 in L. Berkowitz (ed.) *Cognitive Theories in Social Psychology, Papers from Advances in Social Psychology*. New York: Academic Press.
- Rubin, A.M., Perse, E.M. & Taylor, D.S. (1988) 'A Methodological Examination of Cultivation', *Communication Research*, 15(2): 107-134.
- Rubin, Z. & Peplau, L.A. (1975) 'Who Believes in a Just World?', *Journal of Social Issues*, 31(3): 65-89.

- Seaman, W.R. (1992) 'Active Audience Theory: Pointless Populism', *Media, Culture and Society*, 14: 301-311.
- Shrum, L.J. (1995) 'Assessing the Social Influence of Television: A Social Cognition Perspective on Cultivation Effects', *Communication Research*, 22(4): 402-429.
- Snow, R.P. (1983) *Creating Media Culture*. Beverly Hills: Sage.
- Tamborini, R., Zillmann, D. & Bryant, J. (1984) 'Fear and Victimization: Exposure to Television and Perceptions of Crime and Fear', pp. 492-513 in R.N. Bostrom & B.H. Westley (ed.) *Communication Yearbook no. 8*. Beverly Hills: Sage.
- Van den Bulck, J. (1992) 'De Verliezer is de Winnaar: Effecten en Gebruik van Televisiespelletjes', *Communicatie*, 22(4): 25-37.
- Van den Bulck, J. (1996) *Kijkbuis kennis: De Rol van Televisie in de Sociale en Cognitieve Constructie van de Realiteit*. Leuven: Acco.
- von Feilitzen, C., Strand, H., Nowak, K. & Andrén, G. (1989) 'To Be or Not to Be in the Tv World: Ontological and Methodological Aspects of Content Analysis', *European Journal of Communication*, 4: 11-32.
- Weaver, J. & Wakshlag, J.J. (1986) 'Perceived Vulnerability to Crime, Criminal Victimization Experience and Television Viewing', *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 30(2): 141-158.
- Wilson, T. (1993) *Watching Television: Hermeneutics, Reception and Popular Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Wober, J.M. & Gunter, B. (1988) *Television and Social Control*. Avebury: Aldershot.

AUTEUR

Jan Van den Bulck is als postdoctoraal onderzoeker F.W.O. verbonden aan het Departement Communicatiewetenschap van de K.U. Leuven.